

Consonanțe și disonanțe semantice în echivalarea frazeologismelor legate de actul hrănirii și al vorbirii în limbile romanice

Monica-Geanina COCA

Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava

monicabilauca@yahoo.com

Abstract: Starting from the premise that language is a key dimension of culture, our analysis aims to highlight a couple of similarities and differences (formal, semantic and pragmatic) generated by the attempt to find corresponding phraseologisms in five Romance languages (Romanian, French, Spanish, Italian, Portuguese). The phraseologisms selected as our research topic have in their structure somatic terms referring to the acts of feeding and speaking (lip, mouth, language).

Our analysis revealed the existence of two core classes of phraseologisms: the first comprising common, pan-Romantic phraseologisms, characterized by a higher degree of abstraction and reduced expressiveness; the second class gathering phraseologisms specific to each language, creatively rendered through idiomatic expressions based on images and unusual mental patterns, which can not be subject to explicit decoding.

Keywords: *phraseology, food, speech, contrastive analysis, consonances, dissonances.*

1. În calitate de obiect al cercetării lingvistice, limba a fost definită, din perspectiva relației cu gândirea, ca „o sinteză a tuturor modurilor de a gândi și de a simți (...) care se prezintă unui popor ca provenind din vremuri îndepărtate și care nu poate avea asupra acestuia un efect oarecare fără să exercite o mare influență și asupra limbii sale” (Humboldt 2008: 74). Din acest punct de vedere, felul de a gândi și modul în care se verbalizează conținuturile în cadrul limbilor istorice este determinat de o multitudine de factori care pot indica, mai ales prin analiză contrastivă, atât tipare comune de gândire, cât și scheme lingvistice productive și informații legate de aria de răspândire și de etapa de evoluție a limbii respective. Mai mult decât atât, apreciem că analiza contrastivă din perspectiva lingvisticii istorice și spațiale ne oferă, după cum nota Sextil Pușcariu (1959: 310) „posibilitatea să rectificăm cunoștințele agonisite în mod unilateral sau să ne explicăm ceea ce rămâne obscur și nelămurit cât timp privim lucrurile numai în evoluția, nu și în răspândirea lor sau invers”.

1.1. Opinia potrivit căreia în toate limbile predomină ideile familiare a fost pusă în legătură cu productivitatea termenilor (Șăineanu 1887: 222-224)¹, iar dintre aceștia, cei somatici, mai ales cei care fac referire la organele folosite în actul hrănirii, sunt bine reprezentați frazeologic în structuri mai mult sau mai puțin metaforizate². Fără a problematiza pe marginea diferitelor interpretări referitoare la natura creației metaforice actualizate în faptele de limbă cunoscute sub denumirea generală de „discurs repetat”, apreciem că alegerea pentru analiza noastră a câtorva termeni somatici referitori la actul hrănirii și al vorbirii este relevantă mai ales prin luarea în considerare a limbajului ca dimensiune a culturii, prin care poate fi evaluat potențialul creativ al comunităților lingvistice³.

1.2. Înainte de investigarea modului în care se reflectă în frazeologismele din cinci limbi romanice (română, franceză, italiană, spaniolă, portugheză) conținuturile experiențiale având ca lexeme de bază termenii *buză*, *gură*, *limbă*, am identificat, pentru început, mai multe similitudini și deosebiri în privința originii termenilor și a tiparelor formale.

1.2.1. Astfel, câteva diferențe sunt reperabile chiar de la organizarea etimologică a lexemelor din acest câmp onomasiologic. Reținem faptul că doi dintre termeni au etimon latinesc, cu precizarea că dacă termenul *limbă* continuă în toate limbile romanice analizate de noi latinescul *lingua*: rom. *limbă*, fr. *langue*, it. *lingua*, sp. *lengua*, pg. *lingua*, pentru cel de-al doilea instrument al vorbirii și al hrănirii enumerat mai sus s-au fixat în limbile romanice termeni cu etimologii latinești diferite: rom. *gură* continuă lat. *gula*, în timp ce fr. *bouche*, it. *bocca*, sp. *boca*, pg. *boca*, *boquina* au la bază lat. *bucca* (Sala, 2006: 46). În legătură cu cel de al treilea termen, *buză*, acesta este atribuit în lucrările lexicografice românești substratului (Boerescu, 2018: 32) (cf. alb. *buzë*), cu mențiunea că Lazăr Șăineanu include în categoria „celor mai sigure analogii româno-albaneze” și pe *gula* „înghițitoare”, care l-a înlocuit pe *os* în română și albaneză: *goliă* sau *goiă*. Dacă selecția în limba română pentru *buză*, respectiv *cioc*, a fost pentru un termen din substrat, celelalte limbi romanice continuă etimoane latinești: în italiană se folosește *labbro* (lat. *labru(m)*), în spaniolă *labio* (lat. *labium*), în portugheză *lábios*, seria fiind completată de *beijo*, *beija*, *beicinho*. În limba franceză *lèvre* continuă lat. *labru(m)*, cu precizarea există termeni specializați pentru *buzele* la om și la animale: *babines* (< răd. *bab-* care a dat *babiller*) *s. f., pl.* 1. buze atârinate la unele animale. 2. (*fam.*) buzele unei persoane care mănâncă mult, ale unui mîncău.; *baboune* (< răd. *bab-* care a dat *babiller*, *babines*) *s. f.* (cuv.

¹ În acest sens, Lazăr Șăineanu nota că, „toate limbile sunt bogate în ordinea ideilor ce le este familiar... Popoarele au, în general, multe cuvinte pentru ceea ce-i interesează mai mult”.

² Pentru o evaluare a expresiilor idiomatice ce conțin somatismele prin care sunt exprimate diferite stări emoționale, a se vedea Lifari (2018: 211-224), <https://ojs.iliauni.edu.ge/index.php/eish/article/view/396/283>, accesat 27.01.2023.

³ Mai mult decât atât, analiza modurilor de exprimare a mentalului în limbile română și franceză prin intermediul unor expresii idiomatice referitoare la corpul uman ar putea servi, de exemplu, ca suport pentru învățarea celor două limbi prin intermediul tandemului lingvistic, care ar contura „tabloul cultural al societăților”. Pentru detalii, a se vedea Andreica et alii (2017: 17-29).

dial. din regiunea centrală a Franței și regional în Canada) buza inferioară; *badigoinces* (< prob. din vb. *bader* și *goincer*) *s. f., pl. (arg. și înv.)* buze.

1.2.2. În ceea ce privește reprezentarea frazeologică a termenilor investigați, cel mai productiv este *gură*, iar în interiorul limbilor investigate se observă că proporția construcțiilor fixe este inegală, limba spaniolă fiind de departe cea mai bogată în astfel de resurse expresive și cea mai proteică în privința seriilor sinonimice pe care le dezvoltă. Relativ la productivitatea tiparelor, reținem, ca observație de ansamblu, faptul că structurile reprezentate cel mai bine sunt cele în care apar substantivele și verbele. Dintre structurile tip identificate, cu frecvență ridicată în cele cinci limbi romanice, menționăm:

- *vb. + subst.:* rom. *a-și mușca buzele*, fr. *s'en mordre les lèvres*, it. *mordersi le labbra*, sp. *morderse los labios*, pg. *morder algúem os lábios*; fr. *serrer les lèvres*, it. *arricciare le labbra*, sp. *apretar los labios*; fr. *Clouer le bec!*, it. *Chiudi il becco!* pg. *Calar o bico!*; rom. *a deschide gura (rostul, buzele)*, fr. *ouvrir le bec*, it. *aprire il becco*; pg. *abrír o bico*; rom. *a scoate limba*, fr. *tirer la langue*, it. *fare/mostrare la lingua*, pg. *dar a língua*; rom. *a-și mușca limba*, fr. *se mordre la langue*, it. *mordersi la lingua*; rom. *a-și mușca limba*, fr. *se mordre la langue*, it. *mordersi la lingua*, sp. *morderse la lengua*, pg. *morderse a língua* ș.a.;
- *vb. + subst. + adj.:* rom. *a avea limbă ascuțită (rea, de șarpe)*, fr. *avoir la langue (bien) affillé*, it. *avere la lingua affilata/tagliante*;
- *subst. + adj.:* rom. *limba veninoasă*, fr. *langue venimeuse*, it. *avere la lingua velenosa*, sp. *lengua serpentina*, pg. *língua viperina*.

1.2.3. Verbele care apar cel mai des în construcțiile fixe analizate sunt *a fi* și *a avea*, dar proporția este diferită în cele cinci limbi romanice și există oscilații ale unor categorii gramaticale de mod, timp, persoană și număr, în funcție de tipul și modul de fixare al frazeologismului în limbă. În limbile franceză și italiană frecvența expresiilor care au ca lexem de bază cuvântul *buză* și care au în structură verbul *a avea* este mai mare decât în limbile română, spaniolă și portugheză. O situație diferită o întâlnim în cazul termenilor *gură* și *limbă*, unde reprezentarea frazeologică este relativ uniformă în cele cinci limbi investigate. În privința selecției categoriilor gramaticale, predomină structurile frazeologice cu formă de infinitiv, dar există și construcții în care verbul s-a fixat la indicativ prezent, urmat de imperativ. De exemplu, în limba română: *Fie-ți gura aurită (rostul aurit)* „Să dea Dumnezeu să vorbești într-un ceas bun!”; franceză: *C'est un saint Jean bouche d'or* „Este Ioan Gură de Aur (persoană elocventă, sinceră)”, *Gouverne ta bouche selon ta bourse!* (proverb) „nu cheltui mai mult decât îți poți permite!”, *Tais ton bec!* „Tacă-ți gura! Tacă-ți fleanca!”, fr. *Clouer le bec!*; italiană: *avere/sentirsi il cuore in bocca* „a fi cu sufletul la gură, a-și simți inima în gât”, it. *Chiudi il becco!*; spaniolă: *Boca sin muelas (es como) molino sin piedra (DQ)* „Gura fără măsele/ dinți e ca moara fără pietre.”; portugheză: *estar à boca do abismo* „a fi pe marginea prăpastiei”, pg. *Calar o bico*.

1.2.4. Analiza fenomenului echivalenței (formale, semantice și pragmatice) evidențiază faptul că, deși există numeroase cazuri de similitudine

totală în cele cinci limbi, numărul situațiilor de suprapunere este destul de redus prin comparație cu tezaurul frazeologic existent în fiecare limbă în parte. Similitudinile de exprimare se justifică, în primul rând, prin originea latină comună, care s-a constituit într-un factor unificator în ceea ce privește modul de cunoaștere și de exprimare a diferitelor realități lingvistice, în care se reflectă, după Lazăr Șăineanu „sporirea și descreșterea conținuturilor cuvintelor”, iar acest fapt este posibil „numai când studiem comparativ limba primitivă în paralel cu cea derivată” (1887: 264). În opinia lui Ștefan Munteanu (1988: 509), dincolo de originea comună, astfel de „*coincidente*» lingvistice își găsesc explicația într-o stare de spirit motivată sociologic și comună vorbitorilor mai multor limbi”, precum și prin „relațiile indirecte, realizate prin intermediul factorilor de civilizație și de cultură, ale căror reflexe lasă amprente comune asupra lexicului a două sau mai multe limbi”.

1.2.4.1. Tiparul frazeologic având ca lexem de bază cuvântul *buză* evidențiază mai multe similitudini la nivel formal și semantic mai ales în privința sensurilor denotative, mai puțin conotative, mai ales în cazul sintagmelor aparținând limbajului specializat, al locuțiunilor (structuri gramaticalizate) și al expresiilor în care gradul de abstractizare este scăzut. Redăm în continuare câteva exemple: *rom. buză superioară, buză inferioară, buză de iepure, fr. lèvres inférieures, lèvres supérieures, it. labbro superiore/inferiore, labbro leporino, sp. labbro superiore/inferiore; sp. labio leporino; labio inferior, labio superior, labios agrietados, labios raídos, pg. lábio leporino; a-și linge buzele după ceva, a se șterge (sau a se linge, a se spăla) pe buze, fr. se lécher les lèvres, s'en lécher les babines, it. leccarsi le labbra, sp. lamerse los labios, relamerse los, pg. lamber os beiços; rom. a-și mușca buzele, se mordre les lèvres de rage, se mordre les lèvres pour s'empêcher de rire, it. mordersi le labbra, sp. morderse los labios, pg. morder a alguien los labios; rom. a strânge din buze sau a(-și) strânge buzele punga, fr. serrer les lèvres, it. arricciare le labbra, stringere/serrare le labbra, sp. apretar los labios, pg. apertar os lábios; rom. a fi cu lapte pe buze, fr. avoir encore du lait sur les lèvres, it. avere ancora il latte sulle labbra, sp. estar con la leche en los labios.*

La polul opus se află cealaltă categorie de construcții fixe, care înglobează, după cum evidențiază expresiile din tabel, mai ales tipare imagistice proprii fiecărei limbi, care reflectă viziuni subiective asupra realității, în funcție de „forțele spirituale active care trăiesc în comunitatea lingvistică” (Humboldt 2008: 21). În cazul termenului în discuție, asociațiile de idei sunt construite în jurul unor câmpuri semnificaționale care exploatează reacțiile acestui organ în diferite situații, fiind privit mai ales ca instrument al vorbirii. Ca instrument al actului hrănirii, cuvântul intră în relație de sinonimie cu alți termeni și servește, în limba română, după Petronela Savin, fie pentru exprimarea ideii de refuz, prin „ratarea actului hrănirii” (Savin 2011: 123): *a se șterge (a se linge) pe bot (sau pe buze, pe gură, pe guriță) de (sau, reg., despre) ceva* „a fi nevoit să renunțe la ceva” (cf. DA I/I), fie pentru marcarea „dorinței nestăpânite de a poseda un lucru (...) prin reacții ale organelor: *a-i crăpa (a-i plesni, a-i arde, a-i scăpăra)* (cuiva) *buza (sau buzele) (după sau de ceva)* (DA I/I)” (Savin 2011: 122).

rom.	<i>a fluiera din buze</i> „a fi supărat din cauza pierderii unui bun”; <i>a întoarce buza pe dos</i> „a se supăra tare, mai ales fără motiv; a se bosumfla”; <i>a pune (sau a lăsa) buza</i> „a fi gata să plângă, a se supăra, a se îmbufna”; <i>a rămâne (sau a se întoarce) cu buza umflată (sau buzele umflate)</i> „a fi înșelat de cineva; a pierde ceva și a rămâne supărat”, <i>a face buze de arap (pop.)</i> „a fi bosumflat”; <i>a fi cu suflul în (sau pe) buze</i> „a trage să moară”; <i>a vorbi în buze</i> „a bolborosi”; <i>Pe buze miere, în inimă fiere</i> „se spune la adresa persoanelor fățarnice și viclene”
fr.	<i>avoir la mort sur les lèvres</i> „a fi pe moarte”; <i>être suspendu (pendu) aux lèvres de quelqu'un</i> „a asculta pe cineva cu mare atenție”; <i>Il y a loin de la coupe aux lèvres (prov.)</i> „E cale lungă de la idee la realizarea ei”; <i>pincer les lèvres (loc.)</i> „a-și arăta nemulțumirea, a face mutre”; <i>rire, parler, répondre, éprouver du bout des lèvres</i> „a râde, a vorbi, a răspunde, a simți cu reticență”; <i>une question qui brûle les lèvres</i> „o întrebare ce se cere a fi adresată”
it.	<i>rimanere a labbra asciutte</i> „a se șterge/a se linge pe buze”; <i>storcere le labbra</i> „a strâmba din gură”; <i>accostare il bicchiere/il cibo alle labbra</i> „a duce paharul/mâncarea la gură”; <i>addormentarsi con il nome di qualcuno sulle labbra</i> „a adormi cu numele cuiva pe buze”, <i>atteggiare le labbra a un sorriso</i> „a zâmbi forțat”; <i>col cuore sulle labbra</i> „cu inima deschisă”; <i>fare il labbro</i> „a face mutre, a lăsa buza în jos”
sp.	<i>Por tus labios sabré si eres necio o sabio</i> „Pomul se cunoaște după roade, omul după fapte; După coajă se vede pomul, după haină se cunoaște omul”; <i>sin despegar los labios</i> „fără a sufla o vorbă; fără a rosti/ a scoate un cuvânt”
pg.	<i>andar pelo beíço</i> „a-i scăpăra călcâiele, a-i fugi ochii, a fi îndrăgostit”; <i>estar pelo beicinho/beiço</i> „a-i scăpăra călcâiele, a-i fugi ochii, a fi îndrăgostit”; <i>trazer pelo beíço</i> „a avea la cheremul său pe cineva”

1.2.4.2. Structurile frazeologice având în centru termenul *gură* evidențiază, de asemenea numeroase cazuri de similitudine în cazul asociațiilor de idei exprimate prin sintagme, locuțiuni și expresii marcate mai puțin de expresivitate, care reflectă ceea ce Eugeniu Coșeriu numea „unitate universală a imaginației umane” (2009: 179): rom. *a lăsa cu gura deschisă/căscată*, fr. *laisser qq. bouche bée*, it. *a bocca aperta*, sp. *dejar con la boca abierta*, pg. *deixar de boca aberta*, rom. *a scoate (sau a scapa ca) din gura lupului*, *a se duce (ca) pe gura lupului*, fr. *se jeter dans la gueulle du loup*, sp. *andar en boca al lupo*, *meterse en la boca del lobo*, pg. *cair na boca do lobo*, *meter-se na boca do lobo*; rom. *a intra în gura lumii (sau satului, mahalalei)*, fr. *être dans (sur) toutes les bouches*, it. *essere/andar sulla bocca di tutti*, *finire sulla bocca di tutti*, sp. *andar en boca de alguien*, *andar en boca de todos*, pg. *andar nas bocas do mundo*, *voar de boca em boca*; rom. *a-și pune lacăt/fiermoar la gură*, fr. *mettre un cadenas sur la bouche*, it. *mettere il lucchetto alla bocca di qualcuno*, sp. *echar un candado a/ en la boca*; *echarse un sello a la boca*, *meter uma rolha na boca a*; rom. *din gură în gură gură*, fr. *de bouche en bouche*, it. *di bocca in bocca*, pg. *andar de boca em boca*.

Pe de altă parte, există numeroase deosebiri de conceptualizare a realității în cele cinci limbi, creațiile metaforice antrenând nu de puține ori termeni arhaici, cum ar fi, de exemplu, *rost* din limba română, care avea în limba veche sensul de „gură, vorbire”. În ceea ce privește tiparele imagistice ale construcțiilor fixe, am identificat mai multe reprezentări mentale care au la bază, după cum se poate observa din tabelul de mai jos, analogii cu diferite domenii ale cunoașterii, proiecții realizate prin transferul unor detalii privitoare la aspectul exterior, comportament (fiziologie, motricitate, simțuri, stări emoționale), particularități

distincte ale unor obiecte ș.a. Rețelele semnificaționale exprimă mai ales alteritatea negativă și conturează în fiecare limbă un univers imaginar marcat de diferențe de conceptualizare, în care termenii cu care se realizează progresia sensului devin, prin valorificarea trăsăturilor dobândite în urma interacțiunii cu obiectul desemnat, tot atâtea metafore pentru evaluarea unor experiențe mai mult sau mai puțin semnificative de viață⁴.

rom.	<i>a avea gură de cârpă</i> „a fi limbut, a nu putea ține un secret”; <i>a avea gura spartă (sau de cârpă) (fam.)</i> „a divulga orice secret”; <i>a avea gura strâmbă sau gură-strâmbă</i> „1. a lua în râs pe cineva. 2. a fi mincinos”; <i>a avea muzicuță la gură (reg.)</i> „a vorbi excesiv”; <i>a avea o gură cât o șură</i> „a vorbi mult și tare”; <i>a căsca gura cât ocnița</i> „adică foarte mare; se spune despre persoanele lacome la mâncare”; <i>a da (cuiva) mură-n gură (fam.)</i> „a da cuiva ceva de-a gata, fără ca acela să facă cel mai mic efort”; <i>a da din gură (sau cu gura) ori a-i umbla (sau a-i merge, a-i toca)(cuiva) gura (ca o meliță, ca o fofează, ca o moară stricată, ca o pupăză)</i> „a vorbi repede și fără întrerupere; a flecări”; <i>a da gură la câini (pop.)</i> „a porunci câinilor să nu mai latre”; <i>a da gura unui cal</i> „a-l lăsa să fugă în voia lui”; <i>a face gura pâlnie (pop.)</i> „a bea mult”; <i>a i se face gura pungă</i> „efect produs de alimentele acre în gură”; <i>a prinde cu mâna la gură</i> „adică asupra faptului”; <i>a prinde pânda gurii (pop.)</i> „acțiunea a fost deja inițiată”; <i>a pune pumnul în gură</i> „a opri pe cineva să vorbească”; <i>a sări cu gura proțap</i> „se spune atunci când o persoană, deși este vinovată, este foarte vocală”; <i>a ține gura-n pod</i> „a nu deschide gura”; <i>a unge cu gura</i> „a linguși cu vorba pe cineva, a-i spune vorbe plăcute și de laudă”; <i>a-i curge cuiva miere din gură</i> „a vorbi frumos și blând”
fr.	<i>attendre que quelque chose tombe tout rôti dans la bouche</i> „a aștepta ceva fără a a avea nicio contribuție”; <i>avoir bouche à (la) cour</i> „(sub Vechiul Regim francez, înainte de Revoluția de la 1789) a fi admis la una din mesele Casei Regale”; <i>avoir la bouche enfarinée</i> „a fi ridicol de naiv”; <i>avoir la bouche pâteuse, sèche</i> „a avea gura cleioasă, uscată”; <i>bouche en cul-de-poule (fam.)</i> „(a fi) mieros la vorbă”; <i>être à bouche que veux-tu</i> „a avea totul din abundență”; <i>être suspendu à la bouche de quelqu'un</i> „a asculta pe cineva cu admirație și cu mare atenție”; <i>faire la bouche en cœur</i> „a se fasoli, a se fandosii”; <i>faire la petite (fine) bouche</i> „a țuguia buzele; a face nazuri, a face pe dificilul, pe dezgustatul”; <i>garder quelque chose pour la bonne bouche</i> „a păstra ce-i mai bun pentru la sfârșit”
it.	<i>avere ancora il boccone in bocca</i> „a avea ultima înghițitură”; <i>Dalla mano alla bocca spesso si perde la zuppa (prov.)</i> „Nimeni nu știe ce se va întâmpla”; <i>essere di mezza bocca/di bocca dolce/scelta</i> „a fi sclifosit la mâncare, (fig.) a fi greu de mulțumit”; <i>morire la parola in bocca a qualcuno</i> „a ține un secret”; <i>morigli la lingua in bocca</i> „a nu avea curaj să vorbească”; <i>mozzare le parole in bocca a qualcuno</i> „a tăia vorba cuiva”; <i>Non metter bocca dove non ti tocca (prov.)</i> „Nu-ți băga nasul unde nu-ți fierbe oala”; <i>troncare le parole in bocca</i> „a scurta/a lega limba; a întrerupe pe cineva”.
sp.	<i>A ninguno le caen en la boca las brevas; (hay que subirse a la higuera y cogerlas)</i> „Nimănui nu-i pică mură-n gură; (trebuie să știi să te descurci)”; <i>Alhaja que tiene boca, ninguno la toca</i> „Obrazul subțire cu cheltuială se ține”; <i>Amor de boca, bicoca; amor de corazón, verdadera pasión</i> „Iubirea nu ajunge să fie declarată, ea trebuie din inimă simțită și exprimată”; <i>Anda el bostezo de boca en boca, como la cabra de roca en roca</i> „Umblă cântând din pom în pom, ca căscatul din om în om”; <i>Boca besada, mujer entregada</i> „Femeia sărutată e pe jumătate câștigată.”; <i>Boca brozosa cría mujer hermosa</i> „Munca înobilează omul”; <i>Quando el pecho está lleno de hiel, no puede la boca escupir miel</i> „Când plouă în suflet, nu-i niciodată senin afară”; <i>Dos buenos callos me han salido: el uno en la boca y el otro en el oído</i> „N-am văzut, n-am auzit.” ș.a.
pg.	<i>adoçar a boca a</i> „a linguși pe cineva, a se face plăcut cuiva”; <i>andar com o credo na boca</i> „a fi speriat, a-i tremura picioarele, a-i țâțâi fundul”; <i>Da mão à boca se perde a sopa</i> „De

⁴ Pentru evaluarea sinonimiei lexico-frazeologice și a celei frazeologice a termenilor *cuvânt, gură, limbă, vorbă* și verbele *a spune, a zice, a vorbi, a tăcea*, a se vedea Pietreanu (1998-1999: 159-166) și Petuhov (2021:493-503).

<p>la mână pân' la gură se pierde îmbucătura, Într-o clipă se poate pierde totul", <i>Em boca fechada as moscas não têm entrada</i> „În gura închisă nu intră musca, Tăcerea e de aur, Dacă tăceai, filozof rămâneai”, <i>mandar uma boca (col.)</i> „a face un comentariu (inoportun), a da o sugestie malițioasă, a comenta, a mânca rahat (<i>vulg.</i>)”, <i>ter o coração ao pé da boca</i> „a vorbi pe șleau, a spune verde în față”.</p>

1.2.4.3. În ceea ce privește configurația lexical-semantică a frazeologismelor care au în centru termenul *limbă*, se observă, în privința relației dintre elementele din structură și semnificație, că cele mai multe construcții consonante care prezintă echivalență totală la nivel morfosintactic pun în relație un verb cu lexemul de bază, prin păstrarea totală sau parțială a sensurilor de bază ale componentelor. În alte contexte, acestuia din urmă i se asociază un adjectiv cu rol explicativ, iar alteori se exploatează valorile simbolice ale termenilor din structură, cu scopul de a exprima direct sau indirect, prin conținuturi imagistice expresive, situații experiențiale diverse întâlnite în viața comunității. Dintre numeroasele paralelisme lexicale totale identificate în cele cinci limbi, menționăm: *rom. a scoate limba cuiva, fr. tirer la langue, it. fare/mostrare la lingua, sp. sacar la lengua, pg. dar a língua; rom. a avea limbă ascuțită, fr. avoir la langue (bien) affilé, it. avere la lingua affilata/tagliante, sp. lengua serpentina, pg. língua viperina, rom. a-și pune frâu la limbă, fr. mettre un frein à la langue, it. frenare/tenere a freno la lingua, sp. poner freno a/ frenar/ refrenar la lengua, pg. pôr freio à língua; rom. a lega limba (sau gura) cuiva, fr. lier la langue à quelqu'un, it. legare la lingua a qualcuno, sp. atarle la lengua a lega limba cuiva, pg. amarrar a língua a lega limba cuiva; rom. a-și mușca limba, fr. se mordre la langue, it. mordersi la lingua, sp. morderse la lengua, pg. morderse a língua; rom. a-i sta pe limbă, fr. avoir un mot sur le but de la langue, it. venire sulla lingua/ avere qualcosa sulla punta della lingua, sp. tener algo en (la punta de) la lengua, pg. ter debaixo da língua; rom. a tăia (scurta, lega) limba cuiva, fr. couper la langue, it. tagliare/strappare la lingua a qualcuno, sp. cortar la lengua, pg. cortar-lhe a língua; rom. a vorbi aceeași limbă, fr. parler la même langue, it. parlare la stessa lingua, sp. hablar el mismo idioma, pg. falar a mesma língua; rom. a-și ține (sau băga) limba (în gură), fr. tenir sa langue, it. tener la lingua in bocca/a casa/a sé, sp. guardar la lengua, pg. segurar a língua; rom. a(-i) dezlega (sau, a i se dezlega cuiva) limba, fr. dénouer la langue de quelqu'un, it. sciogliere/snodare la lingua, sp. limpiarse de pelos la lengua (denotativ) „a curăța limba de păr, a-și da drumul la gură/ limbă; a-și dezlega limba”, pg. dar de língua (denotativ) „a da limba, a-și da drumul la gură, a-i scăpa un cuvânt, a se da de gol”.*

Semnificații aparte comportă expresiile idiomatice în care lexemul de bază interferează cu vocabule din diferite straturi și registre ale limbii și angajează diferite procedee de construire a sensului și de potențare a afectivității. Diversitatea ideilor exprimate prin conținuturile fixe, puse în circulație cu mai multe variante, valorifică de obicei simbolistica termenului, mai ales calitatea de instrument al comunicării, iar conotațiile, cele mai multe negative, pun în relație imagini insolite, uneori absurde, marcate de umor. Nucleele semantice pe care le dezvoltă lexemul în discuție reflectă, după cum se

poate observa din tabelul de mai jos, o multitudine de semnificații reprezentative pentru descrierea modului în care s-a consolidat tradiția lingvistică a culturii populare și pentru evaluarea „simțului lingvistic al unei națiuni” (Humboldt 2008: 17).

rom.	<p><i>a asuda sub limbă</i> (reg.) „a se plânge că a muncit prea mult, când, în realitate, a stat degeaba”, <i>a avea limbă lungă sau (a fi) lung de (ori la, în) limbă</i> (sau, reg.) <i>fraged la limbă</i> (pop.) „a fi vorbăreț; a fi incapabil de a păstra un secret”, <i>a avea mâncărime</i> (sau, reg., <i>mâncărici, mâncătură</i>) <i>la</i> (sau <i>de</i>) <i>limbă ori a avea vierme</i> (sau, reg., <i>gâdilici</i>) <i>la limbă</i> sau <i>a-l mânca</i> (ori <i>a-l arde limba</i>) sau, reg., <i>a-l frige limba</i> (ori <i>la limbă</i>) „a vorbi prea mult; a fi limbut, palavragiu, vorbăreț”, <i>a avea mâncărimi pe limbă</i> „a fi nerăbdător de a vorbi”, <i>a fi cu două limbi sau a avea (mai) multe limbi</i> (fam.) „a fi mincinos sau prefăcut; a fi ipocrit”, <i>a fi cu limba fagure de miere</i> „a vorbi excesiv de prietenos și amabil”, <i>a fi iute de limbă</i> „a vorbi prea repede”, <i>a fi limbă lată</i> „a vorbi urât”; <i>a fi pișcat</i> (prins, înțepat) <i>de limbă</i> „a fi beat, amețit”, <i>a scoate</i> (sau <i>a-i ieși cuiva</i>) <i>limba de-un cot</i> (fam.) „a i se tăia respirația datorită efortului sau oboselii; a gâfâi; a fi foarte obosit”, <i>a-și toarce pe limbă</i> (reg.) „a se gândi bine înainte de a vorbi”, <i>L-a(u) mușcat albinele</i> (sau <i>albina</i>) <i>de limbă</i> (reg.) „se spune despre cineva care nu vorbește (prea mult)”, <i>Limba rea este cuțit cu două tășuri</i> sau <i>Limba taie ca foarfecele</i> „1. se spune la adresa oamenilor fățarnici. 2. se referă la omul care, vorbindu-i de rău pe alții, se rănește singur”</p>
fr.	<p><i>avoir la langue bien pendue</i> (loc.) „a fi vorbăreț”, <i>avoir la langue pâteuse</i> „a pronunța (a articula) cu dificultate”, <i>avoir la langue trop longue</i> „a nu putea ține un secret”, <i>avoir soif à avaler la langue</i> (fam.) „a fi mort de sete”, <i>avoir un bœuf sur la langue</i> „a păstra tăcerea de o manieră ostentativă”, <i>avoir un cheveu sur la langue</i> „a vorbi sâsâit”; <i>donner sa langue au chat</i> „a-și recunoaște incapacitatea de a găsi o soluție; a abandona”, <i>ne pas avoir la langue dans sa poche</i> (loc.) „a vorbi cu ușurință, a ști să dea replica”, <i>tirer la langue</i> (loc.) „a fi înțetat; (prin extens.) a-și dori ceva cu ardoare, a avea mare nevoie de ceva”</p>
it.	<p><i>avere una lingua che taglia e cuce</i> „a avea limba ascuțită, a bârfi”, <i>con tanto di lingua fuori</i> „cu limba scoasă de-un cot”, <i>farsi mangiare la lingua dal gatto</i> (fig.) „a nu scoate un cuvânt”, <i>tenere la lingua a posto</i> „a avea grijă ce să vorbească”, <i>uomo tardo di lingua</i> „om care se hotărăște cu greu să vorbească”</p>
sp.	<p><i>Allá va la lengua, do duela la muela</i> „La măseaua care te doare te lovește limba mai des; Limba izbește în dintele ce te doare; Fiecare cu ce-l doare”; <i>Alquimia muy probada: tener la lengua refrenada</i> „Fii calculat la vorbă!; Ai mai multe de câștigat dacă stai în banca ta”; <i>Cada uno pone la lengua donde le duele la muela</i> „Fiecare vorbește de ceea ce îl doare; Fiecare cu ce-l doare”; <i>Cuando anda la lengua, paran las manos</i> „Cel ce vorbește, mai mult zăbovește”; <i>Cuando la cólera sale de madre, no tiene lengua padre, ayo ni freno que la corrija</i> „Când ai mânia de mamă, limba nu mai știe nici de tată, nici de povățuitor, nici de frâu care s-o stăpânească”; <i>Donde el oro habla, la lengua calla</i> „Când banul cutează, cuvântul încetează; Când bogatul vorbește, lumea amuțește”; <i>Es querer atar las lenguas de los maldicientes lo mesmo que querer poner puertas al campo</i> „A căuta să legi limbile clevețitorilor totuna e cu a căuta să pui poartă în câmp deschis”; <i>¡La lengua queda y los ojos listos!</i> „Să-ți ții gura și să caști ochii”; <i>Quien lengua ha, a Roma va//Quien/ el que tiene lengua va a Roma</i> „A nimerit orbul Brăila (Anton Pann); Orbul cu întrebarea a nimerit Brăila; Nimeresc orbii Suceava”</p>
pg.	<p><i>A língua não mente o que o coração sente</i> „Ce-i în gușa-i și-n căpușă.”; <i>bater com a língua nos dentes</i> (fig.) „a-și da drumul la gură, a-i scăpa un cuvânt, a se da de gol”; <i>Cuidado que a língua não te corte a cabeça</i> „Fiecare pasăre pe limba ei piere.”; <i>Língua do maldizente e ouvido do que o ouve são irmãos</i> „La fel de vinovat e cel care bârfește, ca cel care ascultă”; <i>Não diz mais a língua que o que senteo coração</i> „Ce-i în gușa-i și-n căpușă”; <i>não ter papas na língua</i> „a vorbi pe șleau, a spune lucrurilor pe nume, a spune verde în față”; <i>ter a língua maior que o corpo</i> „a fi o moară stricată, a fi flecar, a fi vorbăreț”</p>

Caracterizate prin oralitate, aceste fapte de limbă au devenit treptat un bun colectiv, prin pătrunderea lor „mai întâi în limbajul familiar și de aici în fondul popular, unde s-au adăugat resurselor stilistice ale limbii, ceea ce demonstrează că acest strat se extinde, se îmbogățește și se nuanțează cu concursul unor factori externi, de natură socială, și al unor cauze interne, de ordin psihologic” (Munteanu 1988: 510). Circulația lor este asigurată, după cum se poate observa în toate cele cinci limbi analizate, nu numai prin dimensiunea redusă, dar și prin repetarea unor termeni, prezența unor enunțuri ritmate în cazul proverbelor. Iată câteva exemple: *pg. Da mão à boca se perde a sopa* „De la mână pân’ la gură se pierde îmbucătura., Într-o clipă se poate pierde totul.”; *sp. Amor de boca, bicoca; amor de corazón, verdadera pasión* „Iubirea nu ajunge să fie declarată, ea trebuie din inimă simțită și exprimată.”; *it. Non metter bocca dove non ti tocca (prov.)* „Nu-ți băga nasul unde nu-ți fierbe oala.”

1.2.5. O categorie de construcții fixe congruente ce conțin termenii în discuție este reprezentată de structuri condiționate cultural, calcuri sau enunțuri care confirmă teza humboldiană potrivit căreia „proverbele, povestirile stârnesc dorința de a scoate cuvintele din fluxul instabil al dialogului efemer” (Humbold 2008: 194). Comportamentul lingvistic primitiv al limbilor romanice a avut ca efect îmbogățirea acestora, ca rezultat al calcurilor lexicale, semantice, structurale obținute prin traducere, cu numeroase expresii, iar acestea sunt „conservate, modificate și imitate, devenind bazele literaturii” (Humbold 2008: 194). De exemplu, este încadrat în clasa calcului frazeologic, după Alexandru Rosetti (1968: 276-278), expresia românească *cu sufletul la gură*, îmbinare stabilă prezentă și în albaneză și în bulgară. Lazăr Șăineanu, de asemenea, pune pe seama calcului semantic din limba veche, având ca model limba slavonă, sensul de „națiune, popor”, pe care îl va dezvolta termenul *limbă* (Șăineanu 1887: 70-71 și Stanciu-Istrate 2009: 309-310). Pentru limba veche, Florica Dimitrescu (1994: 40) semnalează situații în care „diferențierea semantică din cuplurile sinonimice *limbă – neam, rost – gură* au avut ca rezultat eliminarea sinonimiei”.

2. Concluzii

În urma analizei contrastive a frazeologismelor ce cuprind cele trei lexeme de bază am remarcat că există o categorie bine reprezentată de structuri și conținuturi lexico-semantice comune, explicite din perspectiva decodării, reprezentate prin construcții fixe panromanice din categoria sintagmelor, locuțiunilor, structurilor fixe gramaticalizate, dar și al expresiilor în care gradul de abstractizare este redus. Pe de altă parte, în interiorul fiecărei limbi există un nucleu specific, în care capacitatea de designare se exprimă creativ și expresiv prin expresii idiomatice care au la bază imagini mentale insolite, reflectând un mod particular de exprimare și conceptualizare a lumii. Acest univers experiențial propriu, în care se reflectă dinamica mentalităților, redat creativ prin fapte de limbă specifice mai ales limbajului colocvial trebuie pus în legătură, după Humbold (2008: 17), cu „ansamblul specificității spirituale, așa cum a lăsat-o natura și cum au dezvoltat-o împrejurările, deoarece în ea se configurează caracterul unitar al națiunii (...) limba fiind organul ființei interioare, acea ființă care ajunge treptat la recunoașterea interioară de sine și la exteriorizare”.

BIBLIOGRAFIE

- Andreica 2017: Alina Andreica, Alexandrina Tomiagă, Ana Coiug, Aurora Băgiag, „Expresii idiomatice legate de corpul uman în limba română și limba franceză”, în „Buletin Științific”, fascicula Filologie, seria A, vol. XXVI, Baia Mare, Universitatea Tehnică din Cluj-Napoca, Centrul Universitar Nord din Baia Mare, Facultatea de Litere, Departamentul de Filologie și Studii culturale, p. 17-29.
- Boerescu 2018: Pârvu Boerescu, *Elemente de substrat (autohtone) ale limbii române*, București, Editura Academiei Române.
- Coșeriu 2009: Eugeniu Coșeriu, „Creația metaforică în limbaj”, în *Omul și limbajul său. Studii de filozofie a limbajului, teorie a limbii și lingvistică generală*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”.
- Dimitrescu 1994: Florica Dimitrescu, *Dinamica lexicului românesc – ieri și azi*, București, Editura Logos.
- Humboldt 2008: Wilhelm von Humboldt, *Despre diversitatea structurală a limbilor și influența ei asupra dezvoltării spirituale a umanității*, versiune românească, introducere, notă asupra traducerii, table cronologic, bibliografie și indici de Eugen Munteanu, București, Editura Humanitas.
- Lifari 2018: Viorica Lifari, „Categoriile conceptuale ale emoțiilor redată de expresii frazeologice somatice în limbile engleză, română, rusă”, în «Etude Interdisciplinaire en Sciences humaines», nr. 5, 2018, p. 211-224, disponibil online: <https://ojs.iliauni.edu.ge/index.php/eish/article/view/396/283>, accesat 27.01.2023
- Munteanu 1988: Ștefan Munteanu, „Paralelisme frazeologice”, în „Limba română”, anul XXXVII, nr. 6, București, p. 505-510.
- Petuhov 2021: Nicoleta Petuhov, „Frazeologie și simpatie – o clasificare onomasiologică a expresiilor somatice referitoare la moduri de a vorbi”, în *Limbă, societate, cultură, în onorăm Liliانا Ionescu-Ruxăndoiu și Mihaela Mancaș*, vol. II, Editura Universității din București, p. 493-503.
- Pietreanu 1998-1999: Marica Pietreanu, „Sinonimia frazeologică (cu privire la expresiile privind actul vorbirii)”, în „Dacoromania”, serie nouă, III-IV, Cluj-Napoca, p. 159-166.
- Pușcariu 1959: Sextil Pușcariu, *Limba română, II. Rostirea*, București, Editura Academiei Republicii Populare Române.
- Rosetti 1968: *Istoria limbii române de la origini până în secolul al XVII-lea*, ediție definitivă, București, Editura Științifică și Enciclopedică.
- Șăineanu 1887: Lazăr Șăineanu, *Încercare asupra semasiologiei limbei române*, studiu istoric despre tranzițiunea sensurilor, București.
- Sala 2006: Marius Sala, *De la latină la română*, ediția a II-a, revăzută, București, Editura Univers Enciclopedic.
- Savin 2011: Petronela Savin, *De gustibus disputandum... Frazeologia românească referitoare la alimentație*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”.
- Stanciu-Istrate 2009: Maria Stanciu-Istrate, *Calcul lingvistic în limba română (cu privire specială la scrieri beletristice din secolul al XIX-lea)*, București, Editura Academiei Române.
- Surse lexicografice:**
- Bădescu 2011: Ilona Bădescu, Ancuța, Gută, Pănculescu, Dorina, *Corpul omenesc în expresii (domeniul român-francez)*, Craiova, Editura Aius.
- Coca 2020: Monica Coca (coordonator), Lavinia Seiciuc, Ciprian Popa, Gina Puică, Alina Prelipcean, *Dicționar multilingv de construcții fixe*, volumul I. *Părți ale corpului*, Suceava, Editura Universității „Ștefan cel Mare”.